

Sait Çetinođlu: 1915 Soykırım Sürecinde Ermeni Gen havuzuna El Konması ve Seks Köleliği

Posted on 13/08/2019

Çeşitli Ermeni kaynaklarında üstündeki elbisenin önü beline kadar açık ve yeni buluğa erdiği anlaşılan yarı çıplak genç kız fotoğrafına bir anlam veremezdim. Son günlerde üzerinde çalıştığım Yves Ternon'un Mardin 1915, Bir Yıkımın Patolojik Anatomisi kitabında kullanacağımız fotoğrafları seçerken bu fotoğraf yine karşıma çıktı altında şöyle bir yazı vardı: "seks kölesi yapılan Mardinli Ermeni bir kız". Ortaya çıkan İTC'nin toplum mühendisliğinin yeni bir şaheseri ve 915 Soykırımında Ermeni çocuk ve kadınların uğradığı bir başka insanlık onurunu çiğneyen uygulamalarından ve Soykırımın önemli ayaklarından biriydi: Ermeni çocuk ve kadınların seks kölesi olarak çalıştırılması. Bu uygulamanın organizatörleri için bunun yeni bir zenginleşme aracı olduğunu söylemeye gerek yok.

Akademisyen Uğur Ümit Üngör'ün *Jön Türk toplum mühendisliği, Doğu Türkiyede kitlesele Şiddet ve Ulus Devlet, 1913-1950* adlı yeni yayınlanan doktora tezinde bu olgu incelenmiştir.[\[1\]](#)

Soykırım sürecinde El konan kadın ve çocuklara dair bilgiler savaş sırasında bir yerden bir yere giderken iç pasaport olarak kullanılan *mürür tezkerelerinde* mevcuttur. Başbakanlık Osmanlı arşivi Dahiliye Vekaleti arşivinde bolca örnekler vardır. Bu *mürür tezkerelerinin* incelenmesiyle, yönetim kademelerinde bulunan mutasarrıfların, güvenlik görevlilerinin, askerlerin, Almanların el koydukları kadınları görmek mümkündür. Bu kurbanlar *mürür tezkerelerinde* kimleri eş, birçokları ise hizmetçi olarak listelenmektedir. Ermeni gen havuzuna el konulması demek olan bu uygulamada *mürür tezkeresinde* aynı aileden biri eş

olarak görülürken diğerleri hizmetçi olarak listelenmektedir. Bunların Müslümanlaştırıldığını söylemeye gerek yok.

1915 Soykırım sürecinde kadın ve çocukların kaçırılması ve esir pazarlarında satılması sıradan bir olaydır. Osmanlıda esaret 1909'da resmen kaldırılmasına karşın savaşın bitimine kadar Ermeni çocuk ve kadınlar için bu pazarlar yeniden açılır. Ternon, bu olgunun altını çizer. Ermeni söz konusu olduğunda uygulama her şey mubahtır:

Kadın ve çocukların kaçırılması ise Kürt aşiretleri için alışılmış bir olaydı. Hem katliam öncesi hem de katliamlar esnasında. Çoğu Müslüman olmuş, onları kaçıran ailelerle bütünleşmiş, bazıları esir gibi kalmış ve tekrar satılmışlardır. Halep'deki Bab-Nera çarşısı esir pazarıdır. Bu pazarlar Dünya Savaşı sonuna kadar sürer. Diyarbakır konsolos yardımcısı Gustave Meyrier Kürt veya Arap aşiretlerinin kaçırdığı Ermenileri bulmak için vaktinin ve gücünün çoğunu harcamış ve her zaman da başarılı olamamıştır.[2]

Kadın ve çocukların kaçırılması ve Müslüman haremlelerinde tutulmasına Binbaşı Noel de hatıralarında tanıklık eder. Hatıralarında sadece Nusaybin'de 250 kadının güçlü ailelerin haremlelerinde tutsak olduğunu ve dönemin kaymakamının bunlara gücü olmadığını kaydeder.

Ternon da incelemesinde kadın ve çocukların kaçırılması ve satılarak esir edilmesiyle ilgili olarak birçok tanıklıkla birlikte, Diyarbakır, Viranşehir, Cizre, Urfa ve Mardin'de kurulan esir pazarlarına ayrıntılı olarak yer verir, bu esir pazarları Osmanlı yönetimi altındaki topraklarda müttefik Almanlar ve Avusturyalıların gözlerinin önünde kurulmaktadır:

Kürtler bir tehcir konvoyuna saldırıp kadın ve çocukları kaçıırken aile nüfusunu arttırmaktan başka, ülkenin belli başlı esir pazarlarında satacakları tutsakları düşünüyorlardı. Bu pazarlar Diyarbakır, Viranşehir, Cizre, Urfa ve Mardin'de kurulmaktaydı. J. Rhétoré ve H. Simon'un söylediğine göre Mardin'de katliam döneminde esir fiyatları çok yüksek değildi. Satıcılar, mallarından ve ganimetlerinden en kısa sürede kurtulmak

istiyorlardı. Böylece 5-7 yaşlarında 5-20 kuruşa (1.50 F-6 F) bir kuzu fiyatına satılıyordu. Genç bir kız veya 14-15 yaşlarında bir genç delikanlı 2-3 mecdiyeye (9 F-13.50 F) alıcı bulmaktaydı. Genellikle Hıristiyan bir kadının değeri daha fazla 1 Türk lirasıydı. (23 F)

El konan kadınların satışından elde edilen gelirin yanında, bunların mensup olduğu ailelerin durumuna göre fiyatları yükselmektedir. Burada bir başka fırsat yakalanmaktadır. Zira gelecekte bu kızların ve kadınların sahibi olmak aynı zamanda bunların ailelerinden kalan mülklerine de el koymanın yasal olanağını sağlamaktadır. Cumhuriyet döneminde bölgedeki tapu tescil ilanlarında bu olanağın sıkça kullanıldığını, el konan kadınların varisi oldukları aile mülklerine el koymak için araçsallaştırıldığını görmekteyiz:

Bazı kişiler için arttırma 25-30 lira hatta daha fazla yükseliyordu. Eğer genç kadın önemli bir aileye aitse değeri yüksekti. Böylece Mardin’li Kaspo ailesinden küçük bir kız 8 liraya satılmıştı. 3-8 yaşlarında küçük bir çocuğu satın almak için iyi bir alışverişti. Müslüman bir ailede geçireceği 1-2 ay sonunda hele iyi muamele gördüklerinde ilk ailelerini unutup yeni evlerine bağlanırlardı. Bazen bu gibi çocuklar akrabaları tarafından bulunup satın alan ailelerine geri gitmek bile istemiyorlardı. “6 yaşlarında bir erkek çocuk Müslüman bir evde geçirdiği bir yıl sonunda dini uygulamalara öyle bir uymuştu ki müezzinin sesini her duyduğunda namaz duruşunu alır, eller, kulaklar arkasında dünyevi seslerden uzaklaşmak için her hareketi, hatta iki zamanlı namaz pozisyonlarını bile uygulamaktaydılar. Beş-altı yaşlarında küçük Ermeni kızlar gördüm ki, Arapça İslam dualarını kelime-i şahadet formüllerini, eskiden Hıristiyan dualarını söyledikleri rahatlıkla ve güvenle tekrarlamaktaydılar.” [1]

Satışlar yönetimin gözleri önünde yapılmaktadır. Ancak esir ticaretini bir zenginleşme aracı olarak gören zihniyetin yanında vicdanlı insanlarda bulunmakta bu kurbanları kurtarmanın yollarını aramaktadırlar. Gerekirse bütün servetini bunun için harcayan insanlar coğrafyamızın yüz akıdırlar:

Mardin'de halka açık satışlar 15 Ağustos'ta başladı. İlki kadınların satışı oldu. Polisin iyimser bakışları altında sürerdi. Hyacinthe Simon'un anlattığına göre Bir Süryani Katolik kadın(Yusuf Sa 'do-Nano'nun dul eşi), o gün pazarlık ederek yüzlerce Hıristiyan kadını satın alır.[1] Tehcirden etkilenmemiş olan Mardinli Süryaniler tutsakları satın alıp evlat edinmek istiyorlardı[1]. Başpiskopos Tappuni satın alabileceği kadar çok çocuğu kurtarmak için tüm parasını feda eder. Böylece 2.000 çocuğu ailelerinin yanına yerleştirir ve masraflarını öder. Özel serveti olmadığından borç alır. Ama polis araştırma yapmakta, saklanan Ermeni olup olmadığını soruşturmaktadır. Tappuni, satın alınan bu çocukların Süryani Katolik olduğunu iddia eder ve dost olan bazı memurların yardımı ile onları Bedreddin'in yıkıcı öfkesinden sakınır. 1916'da satışlara sunulan gruptan biri 600 çocukluk bir gruptur. Arkasından 200 'lük ve 200 'lük bir diğeri. Tüm bu çocuklar satılmadığından Osmanlı yönetimi bir yetimhane açar ve onları oraya yerleştirir.

Bazıları kaçırdıkları veya satın aldıkları insanlara adilane davranırlar. Onlara aile bireylerine olduğu gibi davranırlar hatta yardım edilmeleri için başkalarını satın alırlar. J. Rhétoré, Savur'dan bir Müslüman ileri gelenden bahseder. Bu zat onları kurtarmak amacı ile yirmi kadar genç kız satın alır ve onlara Müslüman olmalarını hiçbir zaman teklif etmez. Ancak genellikle sahipler esirlerine din değiştirmeleri yönünde baskı yapmaktaydılar, ret cevabı alınca da sert davranıyorlardı. Bu kabalıklar dini önyargılardan kaynaklanıyordu. Bitlis'ten iki genç Ermeni kızı sahipleri tarafından günde iki kez dövülmekteydi çünkü efendileri "Hıristiyanlar ancak dövülmeye müstahaktır" diyordu. Müslüman evlerdeki bu Hıristiyan kadınlar için hayat, özellikle fakir evlerde ya da Kürtlerde çok zordu. Fiziksel cezalar olmasa bile bir hareme bağlıydılar ve evdeki diğer kadınların nefretini yaşıyorlardı. Bazen satın alan onları tekrar elden çıkarıyordu çünkü evdeki kargaşa bitmek bilmiyordu. Neden kıskançlıktı.

Fiyatların düşüklüğünden faydalanan resmi görevlilerin kadın koleksiyonu yapmaktan çekinmez ve utanmazlar. Ternon, esir ermeni kadınların Müslüman yanlarındaki koşullarının ağırlığına ilişkin tanıklıklara yer verir:

Esir pazarındaki düşük fiyatlardan faydalanan açık gözler ise Ermeni kadın koleksiyonu yapıyorlardı. J. Rhétoré bir subayı anlatır. Bu adam evine 12 kadar kadın doldurup onların ihtiyaçlarına yetişmek için askeriye de sorumlu olduğu dükkanı satmaktaydı. 13-14 yaşlarında genç kızlar Müslüman eşleri olmaktadır. Diğerleri hizmetçi gibi muamele görmekte ve evin en ağır işlerinden sorumlu olmaktadır en aşağılayıcı işler onlara verilmekteydi. Oysa Müslüman eşler akşama kadar gezer ve gevezelik ederlerdi.

“Başpiskopos Maloyan’ın baldızının esir olduğu evde bir eşeğin görevini yüklendiğini ve kötü muamele görmekten, kaba bir efendinin dayacağından kolunun kırıldığını anlatırlar.

Esir olduğu köyde görülen rahibe Sayde çeşmeye omzunda testi ile giderdi. Bu da evde hizmetçi görevi yüklendiğini gösterirdi. Yani yorgunluk ve aşağılama ayrıca hakaretler ve kötü muamele de onun payına düşerdi.”

Birçokları bu koşullara dayanamayarak hayatlarını kaybederler. Hayatta kalabilmek için koşullar çok ağırdır ve birçokları bu ağırlığa dayanamaz:

Vilayette 1915 Sonbahar ve Kışında binlerce çocuk hastalık, mahrumiyet, kötü muamelelerin acılarından ölür. Katliamların başından itibaren ailelerinin ebeveynlerinin tutuklandığını tehcir edildiğini ve öldüğünü görmüşlerdi. Hastalandıklarını fark eden efendileri onlardan en kısa zamanda kurtulmayı amaçlarlar; bazen da kendi elleriyle öldürür ve cezasız kalırlar. “Kendi gözlerimle gördüğüm bir olay da hasta olan beş yaşlarında küçük bir kızı sahibi canlı canlı bir gübre yığını altına gömmüş ve üstüne de bir taş koyup ayaklarıyla bastırmıştı. Ancak bu sırada orada olan diğer bir Hıristiyan görmüş ve çukurdan çıkarmak istemiş. Ama barbar ve haris adam 5 kuruş (1.50 F) almadan izin vermemiş, gömmek için harcadığı çabanın değerini istemiş. Buna rağmen küçük çocuk kurtarılamamış çünkü adam taşı bastırırken bel kemiğini kırmıştı, hastalığı iyileşemeyecek bir şey değildi. Birkaç gün de ölmüş, büyük acılarının arasında annesini çağırıp ağlamıştı.” sözleriyle Rahip Rhétoré durumu özetler.

Mütarekeden sonra bunları arayıp bulmak yanında nüfuzlu kişilerin elinde olanları almak son derece zordur. Yukarıda da Nusaybin özelinde Binbaşı Noel'in anılarında değindiğimiz gibi bilinen kişilerden almak son derece zordur. Bazıları da yeni hayatlarına tutunmaya çalışmaktadırlar:

Ateşkesten sonra kaybolanlardan bazılarını arayıp bulmak mümkün oluyordu. Ama bazıları Müslüman evlerle öyle bütünleşmişlerdi ki tanınamıyorlardı veya yeni kimliklerini terk etmek istemiyorlardı. Dr. Şahap Gedik'in bana yakın zamanda anlattığına göre evrakların incelenmesi neticesinde her köyde her Kürt ailesinde bir kuşak öncesinde bir Ermeni'nin varlığı ortaya çıkmaktaydı. Bunun nedeni ise Kürtlerin çok büyük sayıda Ermeni kadın ve çocuğu Mardin bölgesinden kaçırıp köylerine götürmesiydi. 1945'te Mardin'de askeri doktor göreviyle bulunurken birçok köyü ziyaret etmiş ve Kürtlerin 1915 olaylarından bahsetmelerini dinlemiştir. Bu uzak bölgede misyonlar ve kuruluşların gücü yetmediğinden 1918 ateşkesinden sonra çok az çocuk geri verilmiştir. Böylece Mardin yöresindeki Kürtler etnik köken bakımından Kurdo-Ermeni'dirler.

Kaçırılan, el konan ve esir edilen kadınların Müslüman haremlelerinde tutulması, Ermeni gen havuzuna el konma uygulaması, bedava işgücü olarak kullanılmasının yanında Erkeklerinin öldürülerek kadınlarını ve çocuklarını da seks kölesi olarak çalıştırılması Ermeni halkını doğurganlığını yok ederek, ortadan kaldırılması yani Soykırımın önemli ayaklarından biridir. Seks köleliği Soykırım ve sonrasında bölgede geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Seks köleliği ayrıca organizatörleri açısından da bir zenginleşme alanı ve aracıdır. Üngör, doktora tezi olan çalışmasında soykırım sürecinden kadınların tecavüz ve kölelik üzerinden etkilenmelerinin yanında seks kölesi olarak kullanılmalarının altını çizerek 1915 Soykırımı sürecindeki Ermeni çocuk ve kadınların seks kölesi olarak kullanılmalarını örnekler. Seks köleliğinin, köle sahiplerinin zenginleşmesinin aracı olmasının yanında köleleri ayrıca bir aşağılanma aracı olarak da kullanıldığını söylemeye gerek yok sanırım. Sözü burada Uğur Ümit Üngör'e bırakalım:

“Fahişeler[3]

Soykırım, uygulandığı ataerkil kültürün biçimini almıştır: tıpkı diğer maddî mal varlıkları gibi, kadınlar (ve çocuklar) da mal olarak görülüyordu ve mal da dağıtılırdı:

Durum yirminci yüzyılda (örn. Nazi Almanya’sında ve Kamboçya’da) değişmeye başlamış olsa da, kadınlar soykırımda doğrudan nadiren yer alırlardı; kadınlar çoğunlukla erkeklerden farklı yollarla (tecavüz ve kölelik üzerinden) mağdur edilmişlerdir ve soykırımın sonuçları (Bangladeş’te olduğu gibi, tecavüz kurbanlarının dışlanmaları veya failin toplumuyla bütünleşmeleri) da genellikle farklı olmuştur. Tüm bu farklılıklar: (1) kadınların, onları tarihsel açıdan hem savunmasız hem de değerli kılan özgün biyolojik nitelikleri (cinsiyet, üreme kabiliyeti ve analık) ve (2) ataerkil toplumda, kadınların zayıf, bağımlı ve onların vücutlarından, işgüçlerinden ve üreme güçlerinden yararlanabilecek erkeklerin cinsel malı oldukları biçiminde egemen olan varsayımlar açısından açıklanabilir.[1]

Ataerkil Ortaçağ toplumlarındaki cinsel ilişkiler sosyal hiyerarşileri ve yetişkin erkek üstte, kadınlar, erkek ve kız çocukları daha altta ve fahişelerse en altta olmak üzere, hakim ve madun konumları tarihsel anlamda vurgulamış ve pekiştirmiştir. Bu gelenekte, yönetici otoriteler fahişeliği genelde muhtemel erkek cinsel şiddetine sosyal açıdan yararlı bir alternatif ve resmî veya gayriresmî vergi gelirlerinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Bir uzmanın deyişiyle, sosyal olarak çoğalmaları için gerekli olduğu üzere, Ortadoğu toplumlarında, “kurumsal fahişelik gizli dengenin bir parçasını oluşturmaktadır.[2] Bu istikrarsız cinsel denge, esas olarak I. Dünya Savaşı’nın bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nda fahişeliğin fazlasıyla arttığı dönemde bozulmuştur. Ailenin erkek üyelerini cephede veya başka yerlerde kaybeden dulların sayısındaki artış, Osmanlı nüfusunda reisin kadın olduğu ev ahalisinin ve yalnız kadınların artmasına yol açmıştır. Bu çaresiz kadınların çoğu genelde fahişelikten başka bir seçenek görmüyorlardı. Bazıları tuzağa düşürülüyor veya buna zorlanıyorlardı, fakat büyük bir bölümünün ailelerini geçindirmek için başka şansları olmuyordu. Bu süreç, tehcirlerden sağ kurtulmuş Ermeni

kadınlar için çok daha acılıydı.[\[3\]](#)

Savaş, çoğu geçimlerini sürdürmekten aciz olan ve bu nedenle fahişeliğe başlayan hayatta kalmış Ermeni kadınlar açısından, çöküş değilse bile, ahlaken düşüşe yol açmıştır.[\[4\]](#) Savaş sırasında Halep’deki Amerikan konsolosu Jesse Jackson, “güvenilir kaynaklardan alınan raporlara göre, refakatçi jandarmalara kadın ve kızlara istediklerini yapabilecekleri söyleniyor” diye rapor göndermiştir.[\[5\]](#) Ermeni kadınlarının fahişelik yapmalarını zorla organize etmekte olan kişileri Almanlar bile biliyorlardı.[\[6\]](#) İstanbul’dan Der ez-Zor’a tehcir edilmiş Ermeni aydını Yervant Odian, bir fahişeye karşılaşmış ve kadına kendisinden öğrendiğini söylemiştir. Fakat kadının cevabı şöyledir: “Bu hayatı yaşayan bir tek ben miyim? Tehcir edilen bütün Ermeni kadınlar... kimilerinin kocaları kayıp veya katledilmiş, hepsi aynı durumdadır. Hayatta kalmak için ya kerhaneye düşecekler ya da bir dost edinecekler. Başka nasıl yaşamamızı istersin acaba?” Odian bir Ermeni kadını olmanın ne demek olduğunu anlatmakta ısrar edince de, fahişe ““Artık çok geç... Üç yıl böyle yaşadktan sonra benimle kim ilgilenir ki? ... Memleketime dönmeye cesaretim yok... Akrabalarımın ve dostlarımın yüzlerine bakmaya utanırım.”[\[7\]](#) Kadınların bu ahlakî felakete yönelik edebî tepkileri asimilasyon ve kimlik yitimi, farklı ırktan insanlarla evlilik sonucu yabancılaşma ve psikolojik travma korkuları gibi temalar etrafında dönüyordu.[\[8\]](#) Bir tarihçiye göre, fahişeliğin yaygınlaşması çocukları da etkiliyordu, çünkü “bu dönemde Türkiye’nin demiryolu hatları boyunca çocuk fahişeliği ve tecavüzler de almış yürümüştü. Sekiz yaşındaki, hatta daha küçük çocuklar bu bölgelerde fahişeliğe zorlanmışlardı.”[\[9\]](#)

Diyarbakir’de, Ermeni kadınlarının fahişeliğine dair dilden dile aktarılan örneklerden biri de, kısaca Fexo diye anılan Fahriye Yıldırım’ın durumuydu. Fexo, soykırımında ölümden kurtulmuş ve bir kadın ve bir Hıristiyan olarak sürekli biçimde iftiralara uğradığı bir Kürt ailesine verilmiş Diyarbakirli bir Ermeni kızıydı. Hem yetim, hem kız ve hem de Ermeni kökenli olması nedeniyle son derece düşük sosyal statüsünden dolayı, yaşamını sürdürmek için genç yaştan itibaren fahişelik yapmaktan başka bir çare görememiş. 1940’ların sonu ve 1950’lerin başlarında, Diyarbakir kerhanesinin kontrolünü ele geçirip, orada çoğu kendisi

gibi yetim ve öksüz olan kadınları çalıştırmaya başlaması itibariyle Diyarbakir’de bir fenomen haline gelmiş. İş, adıyla sanıyla “Patron Fexo”nun gözetimi altında iyice büyümüş ve kerhanesi sayesinde büyük bir servet edinmiş.[\[10\]](#)

Kürt köylü ve göçerleri arasında fahişelik[\[4\]](#) savaşa kadar pek duyulmuş şey değildi. Britanyalı ajan Noel’in yazdığı gibi, “Kürdistan’da bir fahişeden bahsedildiğini hiç duymadım. Doğu vilayetlerinde üstü örtülü bir şekilde bir Acem’den, kuzeyde bir Rus’tan, güneyde bir Arap’tan ve batıdaysa bir Türk’ten söz edilir”.[\[11\]](#) Bu halkın arasında da, Ermenilerde olduğu kadar olmasa da, savaşın ardından fahişelik başlamıştır. Bir Osmanlı subayı, korkunç bir çaresizlik içindeki pek çok Kürt kadınının “vücutlarını satmak”tan başka bir çareleri kalmadığını ifade ediyordu.[\[12\]](#) Kürt siyasetçi Memduh Selim Bey savaştan sonra birçok yalnız Kürt kadınının “müzkirat”a (alkolizm) gark olduğunu ve “fuşiyat”tan başka şanslarının kalmadığını üzülenek söylemiştir.[\[13\]](#) Bu güçlü ahlakî retoriğin bir parçası da muhafazakâr bir halkın duygularının galeyana gelmesiydi, fakat Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımın doğu vilayetlerinde sosyal açıdan büyük bir sorun olarak meydana geldiği bir gerçektir. Osmanlı inanç kalıplarına göre, bu kadınlar fahişelikle iştiğal ettikleri an dışlanırlardı. Dışlanmış insanlar olarak karşılaştıkları sorunlar kitlesel şiddetin ardından gark oldukları sorunları ağırlaştırmıştır.”

[\[1\]](#) Uğur Ümit Üngör Young Turk Social Engineering Mass Violence and the Nation State in Eastern Turkey, 1913-1950

[\[2\]](#) G. Meyrier, *Les Massacres de Diarbekir*, 2000, s. 175-200.

[\[3\]](#) Uğur Ümit Üngör Young Turk Social Engineering Mass Violence and the Nation State in Eastern Turkey, 1913-1950 s 173-175.

[\[4\]](#) Kürtçede, orospu, fahişe ve fahişelik kelimelerinin karşılığı yoktur. SÇ

- [1] Roger W. Smith, 'Women and Genocide: Notes on an Unwritten History,' *Holocaust & Genocide Studies*, cilt 8, no. 3 (1994), s. 315-34.
- [2] Abdelwahab Bouhdiba, *Sexuality in Islam* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985), s. 193.
- [3] Matthias Bjornlund, "'A Fate Worse Than Dying': Sexual Violence During the Armenian Genocide," Dagmar Herzog (ed.) *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century* (Londra: Palgrave MacMillan, 2008), s. 16-59.
- [4] Bir beyana göre, 1919 yılında Musul'daki 140 fahişenin 100'ü Ermeni'ydi. Vahé Tachjian, "Gender, nationalism, exclusion: the reintegration process of female survivors of the Armenian genocide," *Nations and Nationalism*, cilt 15, no. 1 (2009), s. 60-80.
- [5] Ara Sarafian (ed.), United States Official Documents on the Armenian Genocide (Watertown, MA: Armenian Review, 1993), cilt I, *The Lower Euphrates*, s. 15.
- [6] Harry Stürner, *Two War Years in Constantinople: Sketches of German and Young Turkish Ethics and Politics* (Londra: Gomidas Institute, 2004 [1917]), s. 49.
- [7] Hervé Georgelin, "An Armenian Male Deportee's Vision of Women: Yervant Odian's Memoirs" (yayınlanmamış elyazıları, 2008), s. 12-3, alıntı: Aram Andonian, *En ces sombres jours* (Cenevre: Metis Presses, 2007 [1919]).
- [8] Victoria Rowe, *A History of Armenian Women's Writing: 1880-1921* (Londra: Cambridge Scholars Publishing, 2003), s. 187-8.
- [9] Hilmar Kaiser, "Children's Fate During the Armenian Genocide," Eaton Hall'daki konferans (Glendale, CA), 7 Ekim 2004.

[10] Bkz. Onunla tanışmış Kürt aydını Naci Kutlay'ın anıları, "Acı Gerçekler-2", *Özgür Politika*, 5 Kasım 2003.

[11] Edward Noel, "The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings," : *Bulletin of the School of Oriental Studies*, cilt 1 (1917-20), s. 85.

[12] Rafiq Hilmi, *Yaddasht* (Tahran: Mohammed-i Saqiz, 1987), s. 30-31.

[13] Memduh Selimbeği "Hewar! - İmdad!", *Jin*, 22 Mayıs 1919, s. 5.

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>